

TÜRKİYE'DE HUKUK EĞİTİMİ: ÇÖZÜM ARAYIŞLARI, SORUNLAR VE ÖNERİLER

Fazıl Hüsnü ERDEM

Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Öğretim Üyesi, Diyarbakır/Türkiye
fherdem@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-1428-0643>

Makale Gönderim Tarihi

12.02.2021

Makale Kabul Tarihi

11.04.2021

Doi:

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.879188>

TÜRKİYE’DE HUKUK EĞİTİMİ: ÇÖZÜM ARAYIŞLARI, SORUNLAR VE ÖNERİLER

ÖZ

Hukuk idealini ve adalet değerini somutlaştırmakla görevli olan hukukçular, devlet ve toplum hayatı açısından çok önemli roller üstlenirler. Hukukçuların, kendilerinden beklenen bu önemli rolleri gereği gibi yerine getirebilmelerinin yolu, nitelikli bir hukuk eğitiminden geçer. Türkiye’de hukuk eğitimi, nitelikli hukukçuların yetiştirilmesi için elverişli değildir. Hukuk eğitiminde çok ciddi sorunlar mevcuttur. Bu sorunların çözümüne yönelik arayışlar, daha ziyade, hukuk fakültelerinin sayısı ile öğrenci kontenjanının fazlalığı ve öğretim üyesi sayısının yetersizliği gibi niceliğe dair eksiklikler üzerinde odaklaşmaktadır. Oysa, geniş kapsamlı bir hukuk eğitim reformu arayışında sadece niceliğe dair eksiklikler üzerinde değil, hukuk fakültelerindeki programların içeriği ve eğitimin yöntemi gibi doğrudan hukuk eğitiminin niteliğiyle ilgili sorun alanları üzerinde yoğunlaşmak gerekir. Öte yandan, hukuk eğitiminde yaşanan sorunların çözümüne yönelik arayışlar, yargı alanında yaşanan sorunlarla bağlantılı olarak gündeme getirilmektedir. Bu arayışlarda, yargı sorununun çözümünün, hukuk eğitiminde yaşanan sorunların çözümüne bağlanması gibi bir indirgemeci yaklaşım dikkat çekmektedir. Halbuki, nitelikli bir hukuk eğitimi, yargı sorunun çözümünün gerekli şartlarından biridir, yeterli şartı değildir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk Eğitimi, Yargı Sorunu, Hukuk Eğitim Reformu, Hukuk Eğitiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri.

LEGAL EDUCATION IN TURKEY: SEARCH FOR SOLUTIONS, PROBLEMS AND PROPOSALS

ABSTRACT

Legists, who are charged with embodying the ideal of law and the value of justice, undertake very important roles in the life of the state and society. The way for the legists to fulfill these important roles expected of them is possible with a qualified legal education. Legal education in Turkey is not suitable for the training of qualified legists. There are serious problems in legal education. The search for the solution of these problems mainly focuses on the deficiencies related to quantity such as the number of law faculties, the high student quota and the low number of academicians. However, the search for a comprehensive legal education reform should focus not only on the quantitative shortcomings, but also on the problem areas directly related to the quality of legal education, such as the content of the programs and the method of education in law faculties. On the other hand, the searches for the solution of the problems experienced in legal education are also brought to the agenda in connection with the problems in the jurisdiction. In these searches, a reductionist approach such as the solution of jurisdiction problems can only be possible by solving the problems in legal education stands out. However, a qualified legal education is one of the necessary conditions for the solution of the judicial problem, it is not a sufficient condition.

Keywords: Legal Education, Judicial Problem, Legal Education Reform, Problems and Solutions of Legal Education.

GİRİŞ

Hukukçular, ister hukuki çatışmaların önlenmesini ve anlaşmazlıkların çözümünü sağlasınlar, ister kamu ya da özel sektörde görev yapsınlar, ister ceza ya da ticaret davalarına baksınlar, ister yerel ya da uluslararası davalara baksınlar, her durumda geniş toplum kesimlerine adaletin sunulmasında vazgeçilmez rol oynarlar.¹ Gerçekten de hukukçular, bir taraftan avukatlık, savcılık, hâkimlik ve noterlik gibi hukuk meslekleri icra ederken, diğer taraftan da müfettişlik, mali müşavirlik, mülki idare amirliği, yasama meclisi üyeliği ve benzeri görevleri yerine getirirken, pozitif hukukun oluşturulmasında ve uygulanmasında, adaletin tesisinde ve özgürlüklerin korunmasında tayin edici rol üstlenirler.

Ekonomik, toplumsal ve siyasi yaşamın hemen her alanında hayati işlevleri yerine getiren hukukçuların niteliği ve bu niteliği sağlayacak olan hukuk eğitimi çok büyük önem taşır. Bu önem sebebiyledir ki, hukukun üstünlüğü, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi değerler üzerine kurulu olan yerleşik demokrasilerde, bu değerlerin koruyucusu ve taşıyıcısı olan hukukçuların eğitimine ayrı bir önem verilir.

Türkiye’de ise, eğitimin hiçbir aşamasına ve hiçbir alanına gereken önem verilmediği gibi, hukuk lisans eğitimine de herhangi bir değer atfedilmediği ve önem gösterilmediği, konuyla ilgili hemen herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Türkiye’de, on yıllardır hukuk eğitimi alanında yaşanan sorunlara dikkat çekilmesine rağmen, siyasi iktidarların ve konuyla ilgili bürokratik yapıların, dile getirilen bütün uyarılara kayıtsız kaldıkları biliniyor. Bundan daha kötüsü, özellikle son yıllarda kamu yönetiminde izlenen, “vasatın egemenliği” temelli nitelik karşıtı politikalar, yükseköğretimin her alanında oluşu gibi, hukuk eğitiminde de kendisini açığa çıkarıyor. Herhangi bir kritere bağlı olmaksızın her geçen gün yeni bir hukuk fakültesinin açılması ve öğrenci kontenjanlarının arttırılması, hukuk eğitimi konusundaki özensizliği ortaya koyuyor. Karar alma mekanizmaları, hukuk eğitimindeki sorunlara kalıcı çözüm üretmek bir yana, aldığı bu tür kararlarla sorunu daha da derinleştiriliyor.

Hukuk eğitimi alanında yaşanan sorunlara kayıtsız kalınmasının, hatta daha da ileri gidilerek, sorunların daha da derinleştirilmesinin temel sebeplerinden birinin, nitelikli hukukçuya gerek duymayan siyasi sistemin sorunlu yapısı olduğunu söylemek mümkündür. İktidar sahiplerinin, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir siyasi sistemi hayata geçirme konusundaki isteksizliği, kendisini hukuk eğitimine yaklaşımda da gösteriyor.

Türkiye’deki hukuk eğitimine verilen değeri ve bu eğitimin niteliğini, Türkiye’deki demokrasinin niteliğiyle ölçmek mümkündür. Hukukun üstünlüğü ve insan hakları alanlarındaki Türkiye demokrasisinin eksiklikleri ve zaafları ile, hukuk eğitiminin sorunlu yapısı arasında bir paralelliğin var olduğu görülüyor. Farklı bir ifadeyle, iktidar sahipleri, özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasiyi hayata geçirmede isteksiz oldukları için, nitelikli bir hukuk eğitimini realize etmeye yönelik arayışlara da kayıtsız kalmaktadırlar.

Hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına dayalı demokrasiyi hayata geçirmede yaşamsal öneme sahip olan yargının, kendinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesinin gereklerinden biri, yargının insan unsurunun, söz konusu siyasi-hukuki değerlere uygun olarak yetiştirilmesidir. Bu gereklilik dolayısıyladır ki, hukuk eğitimi sorunu, genellikle yargı sorununun bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Nitekim, 1993 yılında gerçekleştirilen “Hukuk Öğretimi” konu başlıklı sempozyumda tebliğ sunan Çetin Aşçıoğlu, Türkiye’de yargı alanında yaşanan sorunların çözümünde hukuk öğretiminin önemine değindiği konuşmasında, hâlâ güncelliğini koruyan şu önemli tespitlerde bulunmuştur:

“Hukukçunun yargıç ve avukat olarak etkin görev yaptığı alan yargıdır. Duraksamadan ve kesin bir yargıyla şu gerçeği açıklamak zorundayım. Ülkemizde yargılama bir sanat olmaktan çıkmış ve yargıçlık sıradan bir meslek memurluğu durumuna gelmiştir; avukatlık, müvekkilinin haklarını; olgu ve hukuk sorunlarını özenle ortaya koyup savunan çağdaş kimliğe kavuşmamış ve olanı da yitirmiş, iş takipçiliği yapan kişi kimliğine bürünmüştür.

1 - Hiram Chodosh, “Hukuk Eğitimi: Trendler, Sorunlar ve Stratejiler”, Çev.: Birol Akgün, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9/1-2, 2001, s. 329.

Örnekleri giderek azalan ideal yargıç ve avukat tipi veya birkaç doyurucu yargı kararı ayrık tutulursa, Türk Yargısı, yargıcı ve avukatı ile bilimsellikten uzak, el yordamıyla çalışmakta, ‘*adil yargılanma hakkı ve hak arama özgürlüğü*’ bir rastlantı sonucu gerçekleştirebilmektedir.

(...) yargıç ve avukatların büyük bir kısmının uyuşmazlığın çözümünü sağlayacak genel kavramları, kuralları ve bunların arkasındaki nedenleri bilmeden görev yaptıkları gerçeği de kabul edilmelidir.

(...) yargıç ve avukatların emen bir çoğunluğu hukukta araştırma ve yöntem usullerini bilmediği gibi, usa vurma için gerekli olan nitelendirme ve altlama gibi yöntemleri el yordamıyla bilinçsizce yapmaktadırlar.

Son olarak yargıç ve avukatlarda hukuk bilgisi dışında genel kültür eksikliğinin bir olgu olduğu kabul edilmelidir”.²

Günümüzden yaklaşık otuz yıl önce, bir Yargıtay üyesinin yaptığı konuşmada çok açık bir şekilde dile getirdiği sorunlara bakıldığında, bu sorunların güncelliğini koruduğunu; yargının insan unsuru bakımından bir ilerleme kaydedilmediğini, tam tersine bir gerileme yaşandığını ve sorunların daha da derinleşerek devam ettiğini ifade etmek gerekir. Yargının insan unsurunun zaten sorunlu olan niteliğinin, aradan otuz yıl geçtikten sonra daha da kötüleştiği, son yıllardaki yargı kararlarından ve yargının tutumundan anlamak mümkündür. Yargının insan unsurundaki bu kötüye gidişte -başka parametrelerin yanı sıra- hukuk eğitiminin her geçen yıl daha da niteliksizleşmesinin etkili olduğu açıktır. Bu nedendir ki, yargının işleyişinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm arayışlarında, hukuk eğitimi konusu gündeme getirilmekte; hukuk eğitiminin iyileştirilmesine ilişkin tartışmalar yapılmakta ve öneriler sunulmaktadır.

I. TÜRKİYE’DE HUKUK EĞİTİMİ SORUNUNA İLİŞKİN ARAYIŞLAR

Türkiye’de hukuk eğitimi alanında yaşanan sorunlar, daha çok yargı sorununun bir alt başlığı olarak ele alınıp tartışılmaktadır. Yargı sorununun, son onlu yıllarda kesintisiz bir biçimde kamuoyunun gündeminden düşmeyen temel tartışma konularından biri olması, dolaylı olarak hukuk eğitimi sorununu da gündeme getirmekte ve bu sorunun yargı sorunu üzerinden tartışılmasını sağlamaktadır.

Türkiye’de yargının sorunlu yapısı ve işleyişi, konuyla ilgili bütün sivil ve siyasi aktörlerin malumu olan bir husustur. Yargının siyasi iktidara olan bağımlı yapısı ve adalet dağıtımındaki yetersizliği, başta medya olmak üzere, yüksek yargı mensupları, muhalefet partisi liderleri, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler tarafından dile getirilmektedir. Geçmiş yıllarda çok daha yaygın ve güçlü bir şekilde ifade edilen yargının sorunlarına ilişkin tespitler ve çözüm önerileri, her geçen yıl giderek artan baskı ortamı nedeniyle, günümüzde artık çok dar bir alanda ve sınırlı aktörler marifetiyle seslendirilebilmektedir.

Siyasi iktidarın giderek otoriterleşmesi, başta ifade ve basın özgürlüğü olmak üzere özgürlüklerin alanını daraltması, bir taraftan yargı sorunun gündeme getirilmesini güçleştirmekte, diğer taraftan da yapılan eleştirilen etki gücünü zayıflatmaktadır. Tartışmalar ve eleştiriler adeta iktidarın kulağını tıkadığı bir monoloğa dönüştürmektedir. Bu durum, hukuk eğitimi alanında yaşanan sorunların tartışılmasına da engel olmaktadır.

Yargı sorunu üzerinden ele alınan hukuk eğitimi sorunu, daha ziyade Yargıtay Başkanları ile Türkiye Barolar Birliği (TBB) Başkanlarının adli yıl açılış konuşmalarında yer bulmuştur. Hukuk eğitimi sorunu, ilk kez 1997-1998 adli yıl açılış konuşmasında, yargı alanında yaşanan sorunların bir parçası olarak gündeme getirilmiş ve bundan sonraki hemen bütün adli yıl açılış konuşmalarında da dillendirilmiştir.

Hak dağıtan ve hak savunan kimseleri yetiştiren hukuk fakültelerini, adalet pınarının gözleri olarak değerlendiren Yargıtay Başkanı, 1997-1998 adli yıl açılış konuşmasında; hukuk fakültelerinin fiziki şartlarının eksikliğinden tutun, öğretim elemanı ve yabancı dil eğitimi eksikliğine varıncaya kadar birçok sorun alanının altını çizmiş ve Avrupa Birliği standartlarına vurgu yapmıştır³.

2 - Çetin Aşçıoğlu, “Yargıç Gözüyle Hukuk Öğretimi”, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, Ed.: Adnan Güriz, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1993, s. 92-93.

3 - Bkz. <https://www.yargitay.gov.tr/documents/acilisKonusma/1997-1998.pdf> (Erişim tarihi: 18.01.2020).

İlerleyen yıllardaki adli yıl açılış konuşmalarında Yargıtay Başkanları hukuk eğitimi konusuna daha geniş yer vermişlerdir. Sözelimi, 2018-2019 adli yıl açılış konuşmasında Yargıtay Birinci Başkanı İsmail Rüştü Cirit, “İş Yükü Sorununun Çözülmesine İlişkin Önerilerimiz” başlığı altında, genel eğitim ve hukuk eğitimindeki yetersizliklerin, adli hizmetlerin kalitesini olumsuz etkilediği tespitinde bulunduktan sonra şu görüşleri paylaşmıştır:

“Bir hukukçunun insan sevgisi, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü değerlerine sıkı sıkıya bağlı kalarak; objektif olması, analitik düşünme ve sorgulama yeteneğinin bulunması, olayları kuşkuyla süzebilmesi gerekir. Bu niteliklerin ise öncelikle temel eğitim aşamasında bireylere kazandırılması bir zorunluluktur. Aksi halde, hukuk eğitimi ne kadar iyi verilirse verilsin, arzulanan ölçüde kaliteli hukukçuların yetişmesi mümkün olmayacaktır. Düşünmeyen, sorgulamayan, araştırmayan ve ezbere dayalı bir temel eğitim üzerine iyi bir hukuk öğretimi inşa etme şansımız maalesef bulunmamaktadır. Kaliteli bir hukuk sistemi için iyi uygulamacılara ihtiyacımız olduğunu unutmamalıyız. İyi hukukçular yetiştiremezsek, hangi sistemi getirirsek getirelim başarılı sonuçlar elde edemeyeceğimizin farkında olmalıyız. Hukuk fakültelerinde lisans eğitiminin beş yıl olması, birinci sınıflarda hukuk sosyolojisi, hukuk felsefesi, hukuk tarihi, Türkçe dilbilgisi derslerinin zorunlu olarak okutulmasının adli hizmetlerin kalitesinin artırılması bakımından yararlı olacağını düşünmekteyim. Özellikle yargı etiği derslerinin tüm hukuk öğrencilerine verilmesinin gerekliliğine inanıyorum. Bu konuda Yüksek Öğretim Kurumu’na yaptığımız resmi başvurunun kısa süre içerisinde olumlu şekilde sonuçlanacağını ümit ediyorum.”⁴

Aynı Yargıtay Başkanı 2019-2020 adli yıl açılış konuşmasında, bir önceki yıl yaptığı konuşmaya atıfta bulunmuş, bu konuşmasında dile getirdiği (hukuk fakültelerinde lisans eğitiminin beş yıla çıkarılması) önerisinin, Yargı Reformu Strateji Belgesinde kabul edilmesinin olumlu bir gelişme olduğunu belirtmiş, ancak bu gelişmenin tek başına hukuk eğitimi alanında yaşanan sorunları çözmeye yetmeyeceğini ifade etmiş ve şu önerilerde bulunmuştur:

“Hukuk fakültelerinin sayısında son yıllarda yaşanan olağanüstü artış, hukuk sistemimiz bakımından önemli riskler doğurmuştur. Bu konuda Batıda olduğu gibi bir çözüm olarak Yargıtay Onursal Başkan ve Üyelerinin hukuk fakültelerindeki derslerde öğretim görevlisi olarak çalışmalarına imkân sağlayan kanuni bir düzenleme yapılmalıdır. Yüksek Öğretim Kurulu ve üniversitelerin bu konuyu gündeme almaları, nitelikli öğretim üyesi açığının kapatılması bakımından faydalı olacaktır.”⁵

Yargıtay Başkanlarının yanı sıra, TBB Başkanları da adli yıl açılış konuşmalarında, hukuk eğitiminde yaşanan sorunlara dikkat çekmişlerdir. 2002-2003 yargı yılı açılış konuşmasında, hukuk fakültelerinin sayısındaki artışa ve öğretim üyesi sayısındaki düşüklüğe dikkat çeken TBB Başkanı Avukat Özdemir Özok, hukuk eğitimi alanında yaşanan sorunların bir yükseköğretim sorunu olmaktan ziyade, bir hukuk ve yargı sistemi sorunu olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Ülkemiz hukuk fakültelerinde ‘Hukuk Bilimi’, ‘Hukuk Öğretimi’, ‘Hukukçu Eğitimi’ düzeyi çağdaş toplum gereklerini karşılayacak niteliklerin çok gerisinde kalmaktadır. Fakültelerimizin bu durumu ülkemiz hukukunun ve yargı sisteminin sorunlarının hem önemli bir parçası, hem de önemli kaynaklarından biridir. Bu nedenle hukuk bilimi araştırmaları, hukuk öğretimi ve hukukçu eğitimi sorunları üniversitelerin sorunları olmaktan daha çok hukuk ve yargı sistemimizin sorunları olup, çözümler bu açıdan bakılarak üretilmelidir.”⁶

TBB Başkanı Özok, 2005-2006 yargı yılı açılış konuşmasında, kesintisiz olarak peş peşe açılan hukuk fakültelerinden yetersiz eğitim alarak mezun olup barolarda staj yapan donanımsız hukukçulardan şikayetçi olmuştur.⁷ Aynı Başkanın, hukuk eğitimi sorununa çok daha geniş bir şekilde yer verdiği 2007-2008 yargı yılı açılış konuşmasında, ilk kez hukuk eğitimine verilen önemle siyasal rejimin niteliği arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiş ve şu tespitte bulunulmuştur:

“Hukuk eğitimi ve yetkin yargıç arasında yadsınamaz bir ilişki vardır. Hukuka ve onun öğretim-eğitimi sonunda yetişen hukukçuya verilen önem, o ülkede uygulanan siyasal, hukuksal rejimin kalitesiyle doğrudan

4 - Bkz. <https://www.yargitay.gov.tr/documents/acilisKonusma/2018-2019.pdf> (Erişim tarihi: 18.01.2020).

5 - Bkz. <https://www.yargitay.gov.tr/documents/acilisKonusma/2019-2020.pdf> (Erişim tarihi: 18.01.2020).

6 - Özdemir Özok, 2002-2003 Yargı Yılı Açılış Konuşması, TBB Yayınları, Ankara, 2002, s. 15-16.

7 - Özdemir Özok, 2005-2006 Yargı Yılı Açılış Konuşması, TBB Yayınları, Ankara, 2005, s. 19.

orantılıdır. Nitelikli hukukçuların, hukuk devletinde önemli görevleri vardır. Hukuk eğitimi ve öğretimi, mevcut durumu itibarıyla, hukuk öğrencilerine metodolojik ve analitik düşünme yetisi için gerekli becerileri tam olarak kazandırabilme konusunda istenilen düzeyde değildir”⁸

En son gerçekleştirilen 2019-2020 adli yıl açılış konuşmasında, TBB Başkanı Metin Feyzioğlu, yargı reformuna ilişkin kanun paketiyle “Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı”nın getirilmesinin, başarı seviyesi düşük olan hukuk fakültelerinin tercih edilmemesi sonucunu doğuracağını ve böylece bu fakültelerin gidecek kapanmak ya da başka fakültelerle birleşmek zorunda kalacaklarını ifade etmiştir.⁹

Adalet Bakanları da Türkiye’deki hukuk eğitiminin yetersizliğinden şikâyetçi olmuşlar ve konuya ilişkin görüşlerini kamuoyuyla paylaşmışlardır. 58 ve 59. Hükümet dönemlerinde Adalet Bakanlığı görevini yürüten ve aynı zamanda bir hukukçu olan Cemil Çiçek, 2003 yılı içerisinde yaptığı bir konuşmada, “yargımız ciddi anlamda kalite sıkıntısı ile karşı karşıyadır. Düzgün bir eğitim koyamadığımız için geldiğimiz nokta ortadadır. Klasik üniversite eğitimi gerçek bir hukuk devletinin oluşması için yeterli değildir” diyerek¹⁰, hukuk devleti ve yargı alanında yaşanan sorunlarla hukuk eğitimindeki yetersizlik arasındaki bağa işaret etmiştir.

Yine aynı isim, yargı hizmetlerindeki kalite düşüklüğü ile hukuk eğitimindeki kalite düşüklüğü arasındaki paralelliği şu şekilde dile getirmiştir:

“Eğitim yetmezliği ve yetersizliğinin en büyük sıkıntısını da, biz, yargı hizmetlerinde ve adalet hizmetlerinde görüyoruz. Açılan hukuk fakültelerinin sayısının artmış olması, bir bakıma sevindirici gibi gözükmüş olsa bile, büyük ölçüde, hukuk eğitiminde çok ciddi ölçüde kalite düşüklüğüne sebebiyet verdiği için, bu okullardan, bu fakültelerden yetişen öğrenciler, meslek hayatına intikal ettiklerinde, yetersiz bilgi sebebiyle, büyük ölçüde, kararlarında isabetsizlikler kaydetmekte, bunun sonucu olarak da hak kayıplarına sebebiyet vermektedir.

Her hizmette olduğu gibi yargı hizmetinde de insan unsuruna ilişkin sorunlar eğitimden geçmektedir. Hâkim ve savcıların eğitimi kadar avukatların eğitimi de önemlidir. Savunma mesleği, iddia-savunma-hüküm üçleminde, adaletin gerçekleşmesi, doğru kararın verilmesi için sorumluluk yüklü, onurlu ve önemli bir meslektir.”¹¹

Bir başka Adalet Bakanı, 2013 yılında basına yaptığı bir açıklamada, “dört yıllık hukuk eğitiminden sonra bir yıllık stajını tamamlayıp avukat cübbesi giyilmesi, iki yıllık stajı bitirip kürsüye çıkılıyor olması en büyük handikabımız (...) Radikal adımlar atmanın hazırlığı içindeyiz. Eğitimin tahkim edilmesi, gerekirse eğitim yılının artırılması düşünülüyor.”¹² diyerek, hukuk lisans eğitim süresinin artırılabilceğini ifade etmiştir.

Yüksek Öğretim Kurulu tarafından 29.12.2015 günü düzenlenen Hukuk Fakültesi Dekanları toplantısında konuşan dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, hukuk eğitiminde reform ihtiyacını şu şekilde ifade etmiştir: “Hukuk fakültelerimizle, YÖK ile ciddi işbirliğine ihtiyacımız var. Onun için bu vesileyle hukuk eğitiminin süresinin, sisteminin, müfredatının, okutulan derslerin yeniden ele alınmasının büyük bir gereklilik olduğuna inanıyorum”.¹³

2020 yılında düzenlenen “Hâkim ve Savcı Yardımcılığı Çalıştayı”nda konuşan Adalet Bakanı Abdülhamit Gül, burada yaptığı konuşmada, hukuk fakültelerindeki öğretim üyesi eksikliğine dikkat çekerek, hukuk fakültesini tercih edecek öğrencilere şu tavsiyede bulunmuştur: “Genç arkadaşlarıma söylüyorum, hukuk fakültesi tercih ederken lütfen kadrosuna bakın, dersinize giren kişilerin hukukçu mu değil mi, kaç tane profesör, doçent var, buna bakarak tercih edin. Bir hukukçu ağabeyiniz olarak tavsiye ediyorum”¹⁴

8 - Özdemir Özok, 2007-2008 Yargı Yılı Açılış Konuşması, TBB Yayınları, Ankara, 2007, s. 17.

9 - Bkz. <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-baskani-av-prof-dr-metin-feyzioglu-nun-2020-2021-adli-yil-acilis-konusmas-81414> (Erişim tarihi: 18.01.2020).

10 - Bkz. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cicek-yargida-kalite-sorunu-var-137928> (Erişim tarihi: 10.12.2020).

11 - Cemil Çiçek, Adalet Sistemi Üzerine Konuşmalar, TBMM Yayınları, Ankara, 2015, s. 97, 170.

12 - Bkz. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/adalet-bakani-hukuk-sistemi-yeniden-masaya-yatirilmali-1789251> 8 Kasım 2013 (Erişim tarihi: 10.12.2020).

13 - Bkz. <https://basin.adalet.gov.tr/BOZDAG--HUKUK-EGITiMi-COK-ONEMLi-> (Erişim tarihi: 10.12.2020).

14 - Bkz. <https://www.indyurk.com/node/131811/haber/adalet-bakan%C4%B1-g%C3%BCI-hukuk-fak%C3%BCItesi-tercih-ederken-kadrolara-bak%C4%B1n> (Erişim tarihi: 10.12.2020).

Hukuk eğitimi sorunu, Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinde de ele alınan ve gündeme taşınan sorun başlıklarından biri olmuştur. 17 Aralık 2004’te Brüksel’de gerçekleştirilen AB Zirvesinde Türkiye ile katılım müzakerelerine başlanması kararı alınmış ve buna bağlı olarak 2005 yılında 35 fasıl çerçevesinde fiilen katılım müzakereleri başlamıştır. Söz konusu 35 fasıldan 23 üncüsünü “Yargı ve Temel Haklar” başlığı oluşturmuş ve bu fasıldan Adalet Bakanlığı sorumlu tutulmuştur. Bu kapsamda Adalet Bakanlığı tarafından ilk “Yargı Reformu Stratejisi” hazırlanmıştır. Bu belgenin “Yargıda Mesleki Yetkinliğin Arttırılması” başlığı altında, “Hukuk eğitimi ve öğretiminin etkin hale getirilmesi amacıyla hukuk fakültelerinin öğretim süresinin artırılması ve müfredatının geliştirilmesi gibi konularda Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Adalet Akademisi, Yüksek Öğretim Kurumu, üniversiteler ve barolar ile ortak çalışmalar yapılacaktır.”¹⁵ denmiştir.

2009 tarihli ilk Yargı Reformu Strateji Belgesinde yer alan amaç ve hedeflerin gerçekleşme durumları dikkate alınarak, dünyada ve Türkiye’de yaşanan yeni gelişmelerin Yargı Reformu Stratejisine yansıtılması amacıyla Adalet Bakanlığınca 2011 yılında güncelleme çalışması başlatılmıştır. Katılımcı yöntemle gerçekleştirilen güncelleme çalışması, konuyla ilgili paydaşların görüş ve önerileri dikkate alınarak şekillendirilmiş ve güncellenen Yargı Reformu Stratejisi Belgesi 2015 yılında kabul edilerek kamuoyuna açıklanmıştır. Bu belgede; hukuk fakültelerinde verilen teorik eğitimin pratik uygulamalarla somutlaştırılması gerektiği, son sınıf öğrencilerine staj imkânı sağlanacağı ve hukuk kliniği eğitiminin hukuk fakültelerinde yaygınlaştırılması için mevzuat ve farkındalık çalışması yürütüleceği ifade edilmiştir.¹⁶

Yargı Reformu Strateji Belgelerinin sonuncusu olan 2019 tarihli Yargı Reformu Strateji Belgesinde hukuk eğitime dair, önceki belgelere oranla, çok daha geniş yer verilmiş ve yeni tespit ve önerilerde bulunulmuştur. Bunda, Belgenin hazırlık çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen paydaş müzakerelerinde, yargı reformu çalışmalarının odağında hukuk eğitiminin olması gerektiğine ilişkin sıklıkla dile getirilen görüşler etkili olmuştur. Bu kapsamda; öğrenci sayısı fazlalığının, nitelikli eğitim verilmesini engellediği tespitinde bulunulmuş ve hukuk fakültelerin kabul ettiği öğrenci sayısının gözden geçirilmesinde fayda olduğu ifade edilmiş, akademik kadroların güçlendirilmesine ve müfredatın ele alınarak yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş, hukuk öğretiminde hukuki argümantasyon, metodoloji ve hukuk felsefesi derslerinin bulunması gerektiğine işaret edilmiş, hukuk fakültelerinin müfredatına “Hukuk Türkçesi” dersinin dahil edilmesi gerektiği vurgulanmış ve hukuk fakültelerindeki eğitimin uygulama ile bağının kurulması amacıyla hukuk kliniklerinin Türkiye Barolar Birliği, barolar ve hukuk fakülteleriyle iş birliği yapılarak sürekli hâle getirilmesi öngörülmüştür.¹⁷

Son olarak, Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan “On Birinci Kalkınma Planı”nın “Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu”nda hukuk eğitime dair çok önemli şu tespit ve önerilere yer verilmiştir:

“Hukuk eğitiminde kalite yükseltilmeli, eğitim süresi 5 yıla çıkarılmalı, müfredat analitik ve metodolojik düşünce tarzını güçlendirecek şekilde güncellenmelidir. Hukuk eğitiminin toplumda üst seviyede ilgi toplaması nedeniyle, devlet ve özel üniversiteler düzeyinde çok sayıda hukuk fakültesi açılmıştır. Ancak, eğitim seviyesi her üniversitede (öğretim elemanı sayısı, nitelikleri ile öğrencilerin sosyalleşmelerini sağlayamaması gibi nedenlerle) aynı düzeye ulaşamamaktadır. Bunun sonucu olarak da gerekli bilgi ve donanıma sahip olmadığı gözlenen çok sayıda hukukçu mezun olmakta, avukatlık ve noterlik mesleğine bir yarışma sınavı ile atanamakta, gerekli şartları ikmal eden her mezun bu mesleklere kolayca başlayabilmektedir. Bu durum, söz konusu mesleklerde belli bir kaliteye ulaşılmasının önünde engel teşkil etmektedir.

Bu sebeple hukuk fakülteleri ve mevcut hukuk fakültelerinin aldıkları öğrenci sayısı azaltılmalıdır. Tüm hukuk fakültelerindeki eğitimin aynı seviyeye ulaşmasının sağlanmasına yönelik tedbirler hızla alınmalı (belirli sayıda öğretim üyesi olmadan fakülte açılmasına izin verilmemesi gibi) ayrıca, her ile bir fakülte açılması yerine (sinema-tiyatro-kütüphaneleri bulunan sosyal imkânları yüksek şehirlerde) birden çok fakültenin açılarak, aynı öğretim üyelerinin birden fazla fakültede eğitime katılmaları sağlanmalı; yine öğrencilerin bilgi birikimleriyle birlikte sosyal yaşam kaliteleri artırılmalıdır.

15 - Bkz. Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi, Ankara, 2009, s. 26.

16 - Bkz. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yargı Reformu Stratejisi, Ankara, 2015, s. 9-10.

17 - Bkz. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yargı Reformu Stratejisi, Ankara, 2019, s. 40.

Hukuk fakültelerinde çağın gerekliliklerine uygun olarak yeni gelişen alanlar takip edilerek hava ve uzay hukuku, siber güvenlik hukuku, adli genetik hukuku gibi özelliikli konular ders programlarına eklenmeli, bu alanlarda nitelikli hukukçuların yetiştirilmesine dair insan kaynağı politikası benimsenmelidir.”¹⁸

Hukuk eğitimi alanında yaşanan sorunların çözümüne yönelik arayışlarda üç husus dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, hukuk eğitimi sorununun -istisnalar olmakla birlikte- genellikle hukuk fakültelerinin sayısının fazlalığı ve öğretim elemanı eksikliği gibi niceliğe dair sorunlara indirgenmiş olmasıdır. Hiç şüphesiz, bu sorunların çözümü hukuk eğitiminin niteliğini olumlu yönde değiştirecektir. Ancak hemen ifade etmek gerekir ki, öğretim elemanı sayısının görece yeterli olduğu kadim hukuk fakültelerinde verilen eğitim de sorunludur. O nedenle, hukuk eğitiminin iyileştirilmesine yönelik arayışlarda, hukuk fakültelerindeki programların içeriği ve eğitimin yöntemi de masaya yatırılmalı ve bunlara ilişkin de çözümler üretilmelidir.

İkinci dikkat çeken husus, hukuk eğitimiyle yetiştirilmesi hedeflenen hukukçu tipinin nasıl olması gerektiğine dair ciddi tartışmaların yapılmamış olması ve bu hedefin belirlenmesine yönelik bir arayışın bulunmamasıdır. Oysa, hukuk eğitimi reformu gerçekleştirilirken, öncelikle yapılması gereken, ülke ve toplum olarak nasıl bir hukukçu tipine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymak olmalıdır. Hedef açıkça ortaya konduktan sonra, bu hedef doğrultusunda hazırlanacak hukuk eğitim reformunun ilkeleri tespit edilir, çerçevesi çizilir ve bir eylem planı çerçevesinde, atılacak somut adımlar takvime bağlanır.

Üçüncüsü ise, hukuk eğitimi sorunu çok uzunca bir süreden beri konuşulmasına, tartışılmasına ve çözümlerine dair taahhütlerde bulunulmuş olmasına rağmen, bugüne kadar hiçbir ciddi adımın atılmamış olmasıdır. Birçok resmi belgede yer verilmesine, Yüksek Mahkeme Başkanları ile TBB Başkanlarıca dile getirilmesine, YÖK nezdinde yapılan toplantılarda kararlar alınmasına ve hepsinden önemlisi Adalet Bakanlarının açık taahhütlerine rağmen bu konuda herhangi bir adımın atılmamış olması, üzerinde durulması ve sorgulanması gereken önemli bir husustur.

II. TÜRKİYE’DE HUKUK EĞİTİMİNE İLİŞKİN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hukuk eğitimi alanında yaşanan sorunların çözümüne yönelik geniş kapsamlı bir reform çalışmasında, bu alanda yaşanan sorunlara indirgemeci bir bakış açısıyla değil, bütüncül bir yaklaşımla bakmak çok önemlidir. Sorun, tek ya da birkaç sebeple açıklanabilecek bir sorun değildir. Hukuk eğitimi sorunu, tarihsel derinliği ve siyasal arka planı olan, çok boyutlu ve çok aktörleri bir sorundur. Bu nedenle soruna sağlıklı ve kalıcı çözümler üretebilmek için, sorun bütün boyutlarıyla birlikte çıplak bir şekilde ortaya konmalı ve bunlara yönelik çözüm önerileri sunulmalıdır.

Hukuk eğitimi alanında yaşanan sorunların bir kısmı, bizatihi hukuk fakültelerinde verilen eğitimin kendisinden değil, hukuk fakültelerinin de içinde buldukları yükseköğretim sisteminden ve hukuk fakültelerinin öğrenci kaynağını oluşturan orta öğretimin niteliksizliğinden kaynaklanan sorunlardır. Hukuk eğitiminin kalitesinde etkili olan bu iki sorun kaynağı çözülmeden, nitelikli bir hukuk eğitimine ulaşmak mümkün değildir.¹⁹ Bu nedenle, kısa da olsa, bu iki alandan kaynaklanan sorunlara ve bunlara yönelik çözüm önerilerine değinmek gerekir.

A. YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNİN MERKEZİYETÇİLİĞİ VE HUKUK FAKÜLTELERİNİN TÜZEL KİŞİLİK SORUNU

1980 askeri darbesi sonrası sonrasında, askeri cunta rejiminin, yaşamın her alanını sıkı denetim altına alma politik tercihinin bir parçası olarak 2547 sayılı kanunla şekillendirilen yükseköğretim sistemi, merkeziyetçi ve tek tipçi bir özelliğe sahip kılınmıştır. Bu sistemle, otoriter siyasal rejimlerin kabul ettiği “cuius regio, eius universitas” (ülke kiminse, üniversite onundur) kuralı geçerli kılınmış ve üniversiteler, merkezi

18 - T.C. Kalkınma Bakanlığı On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023) Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2018, s. 48-49.

19 - Lale Sirmen, “Açış Konuşması”, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, TBB Yayınları, Ankara, 2004, s. 4-5.

devlet otoritesine sıkı sıkıya bağlanmışlardır.²⁰ Merkezîyetçi devletin merkezîyetçi bir yapısı olarak kurgulanan yükseköğretim sisteminin üç kademeli piramidal yapısının tepesinde Yükseköğretim Kurulu, onun altında üniversiteler, üniversitelerin altında da fakülteler ve diğer birimler bulunmaktadır. Böylesi bir hiyerarşik yapılanma içerisinde üniversite özerkliğinin ve akademik özgürlüğün varlığını koruması çok güçtür. Bu durum, kaçınılmaz olarak üniversitelerdeki eğitimin kalitesi üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Genel olarak yükseköğretim sisteminin bu sorunlu yapısı ve işleyişi, piramidin en altında yer alan fakültelerin verdiği eğitim üzerinde de etkili olmaktadır. Fakültelerin 1980 öncesinde sahip oldukları tüzel kişiliklerini -yeni yükseköğretim sisteminin kabulüyle birlikte- kaybetmeleri, diğer fakülteler gibi hukuk fakültelerinin de mali, idari ve bilimsel özerkliklerini olumsuz yönde etkilemiştir.²¹

Üniversitelerde bütün yetkilerin rektörlerde toplandığı, rektörlerin de önemli bir kısmının sağlık bilimci olduğu ve üniversite kaynaklarının büyük bir bölümünün tıp fakültelerine ayrıldığı dikkate alındığında, hukuk fakültelerinin kendi özgün kimliklerini koruyabilmelerinin ve eğitim faaliyetlerini kendi inisiyatifleriyle sürdürebilmelerinin ne denli güç olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Tüzel kişiliğe sahip olmayan hukuk fakültelerinin, kendi kararlarıyla, ihtiyaç duyduğu akademik kadroları temin edebilmeleri, eğitim adına yürütülen derslerin dışında herhangi bir faaliyeti gerçekleştirebilmeleri ya da öğrenci kontenjanlarını belirleyebilmeleri mümkün değildir. Bunlar için gereken izni alabilmeleri ve/veya mali kaynağı temin edebilmeleri, ancak fakültelerin bağlı buldukları rektörlüklerin onayıyla mümkündür.

Hukuk fakültelerinin tüzel kişiliğe sahip olmamasının, hukuk eğitimi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, her üniversitenin genel özerkliği ve tüzel kişiliği içinde o üniversiteyi oluşturan bütün fakültelerin (ve bu arada hukuk fakültelerinin de) idari ve mali özerkliğe sahip tüzel kişilikler olarak kabul edilmeleri gerekir.

B. ORTAÖĞRETİMDEN KAYNAKLANAN GÜÇLÜKLER

Üniversitelerin öğrenci kaynağını oluşturan ortaöğretim okullarının niteliği, lisans eğitimi veren diğer öğretim alanlarında olduğu gibi, hukuk eğitimindeki kaliteyi tutturmada da belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de ortaöğretimin yetersiz ve niteliksiz oluşu, genel olarak lisans eğitiminin, özelde ise hukuk eğitiminin seviyesini düşürmektedir.²²

Ortaöğretimin lisans öğretimi üzerindeki etkisi, hukuk eğitiminde -diğer alanlara nazaran- çok daha belirleyicidir. Zira, özellikle hukuk dışındaki lisan eğitimi veren dallar, üniversite adayı öğrenciler açısından çok da yabancıları oldukları konular değildir. Ortaöğretim öğrencileri az ya da çok bu alanlara ilişkin temel bilgileri öğrenirler. Oysa bu durum, hukuk eğitimi için geçerli değildir. Hukuk, ortaöğretimden mezun olan öğrencilerin büyük ölçüde yabancıları oldukları bir alandır.²³

Bir sosyal bilim olan hukuk biliminin eğitimine başlayan bir öğrencinin temel hukuk derslerinde zorluk çekmemesi ve başarılı olabilmesi için, asgari düzeyde sosyal bilimlere dair bilgi birikimine, kavrayışa ve iyi bir genel kültüre sahip olması gerekir. Ortaöğretim boyunca edinilmesi gereken bu özellikler, hukuk eğitiminde etkinliği ve verimliliği sağlamanın temel gerekleridir. Farklı bir anlatımla, ortaöğretimde iyi bir mantık, felsefe, sosyoloji, psikoloji, tarih, dil ve edebiyat eğitimi almış öğrenciler, ancak hukuk eğitimini özümseyebilir ve başarıyla sürdürebilir.²⁴

20 - A. Ülkü Azrak, “Devlet ve Üniversite”, İdare Hukuk ve İlimleri Dergisi, 9/1-3, 1988, s. 23.

21 - Cevdet Atay, “Hukuk Öğretimi ve Hukukçu Eğitime Bakış Sorunları ve Çözüm Önerileri”, www.cu.edu.tr/insanlar/mceker/hukuk%20fakultesi/cevdetatay.doc. (Erişim tarihi: 15.12.2020); Meral Öztoprak Sağır, Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Hukuk Eğitimi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008, s. 52.

22 - Güven Dinçer, “Hukuk Fakültelerinde Lisans Öğretimi Hakkında Düşünceler”, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, (Editör, Adnan Güriz), AÜHF Yayınları, Ankara, 1993, s. 84.

23 - Oktay Uygun, “Türkiye’de Hukuk Öğretiminin Sorunları ve Bir Öğretim Reformu Önerisi”, Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı, İÜHF yayınları, İstanbul, 1999, s. 362.

24 - Dinçer, s. 81.

Mevcut ortaöğretim sisteminin üç temel özelliği dolayısıyla, öğrenciler hukuk eğitimine hazırlıklı olarak başlamıyorlar. Bunlardan birincisi, ortaöğretimde okutulan sosyal bilimlere ilişkin derslere gereken önem ve değerin verilmemesidir. İkinci özellik, ortaöğretim okullarında da derslerin monolog şeklinde işlenmesidir. Her ne kadar -özellikle son on yıl içerisinde- özel eğitim kurumlarında öğrencilerin aktif katılımına dayalı yöntemler geliştirilmiş ise de, özel eğitim kurumlarının sayıca azlığı dikkate alındığında, bunun yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Üçüncü bir özellik ise, ortaöğretimde başarıyı ölçmede kullanılan test yöntemidir. Bu yöntemi esas alan eğitim modelinde, öğrencinin araştırma, okuma, düşünme ve sorgulama alışkanlığı kazanabilmesini söylemek oldukça güçtür.

Ortaöğretimin yetersizliğinden kaynaklanan sorunları aşabilmek için, eş zamanlı olarak üç adım atılmalıdır. Birincisi, ortaöğretimde yapılacak reformla bir taraftan eğitim programlarına hukuk eğitimi dahil edilmeli, diğer taraftan da öğrencilerin iyi bir sosyal bilimler formasyonuna sahip olabilmelerini sağlayacak yeni eğitim metotları geliştirilmelidir.

İkinci olarak, hukuk fakülteleri ile ortaöğretim kurumlarının kendi aralarında işbirliği yapmaları sağlanmalıdır. Bu çerçevede, özellikle hukuk kliniklerinin ortaöğretim kurumlarıyla ilintili olarak faaliyet göstermesi temin edilebilir.

Üçüncü adım olarak, adalet lisesi gibi sosyal bilimlere ilişkin meslek liseleri nicelik ve nitelik itibarıyla güçlendirilerek, hukuk fakültelerine girişte bu liselere öncelik tanınması yoluna gidilebilir. Bu tür liselerden mezun olanlara üniversiteye girişte ek puan uygulamasına gidilmesi, nitelikli öğrencilerin bu liseleri tercih etmeleri ve bu suretle söz konusu okulların cazip hale gelmesi sağlanabilir. Böylece, genel olarak sosyal bilimlere, özel olarak ise hukuk bilimine dair alt yapısı olan öğrenci profiliyle, hukuk lisans eğitiminde istenilen hedefe ulaşmak daha da kolaylaşabilir.²⁵

Ortaöğretimde reform yapmanın güçlüğü bir tarafa, böyle bir reform yapılırsa dahi, bu reformun istenilen sonuçları doğurması uzun bir zaman alacağından, geçiş dönemi içerisinde ortaöğretimden kaynaklanan açığı kapatabilmek amacıyla, konuyla ilgili olanların ileri sürdükleri iki öneriden birini tercih etme yoluna gidilmelidir. Bunlardan biri, dört yıllık hukuk fakültesi eğitim süresinin beş yıla çıkarılması gerektiğine ilişkin öneridir. İkincisi ise, ortaöğretimde yeterince öğretilmeyen dersler ile hukuk eğitimi için gerekli kültür derslerinin okutulduğu iki yıllık hukuk öncesi eğitimi sonrasında üç yıllık hukuk lisan eğitimi verilmesi gerektiğine dair öneridir.²⁶

C. HUKUK FAKÜLTESİ SAYISININ FAZLALIĞI

Hukuk fakültesi sayısının ihtiyacın çok üzerinde olması ve her geçen gün herhangi bir kriter aranmaksızın yeni bir hukuk fakültesi açılması, hukuk eğitimindeki kaliteyi düşürmektedir. 2021 yılı Şubat ayı itibarıyla Türkiye’de 38’i devlet, 35’i vakıf ve 11’i de Kıbrıs’taki üniversiteler bünyesinde olmak üzere toplam 84 hukuk fakültesi bulunmaktadır. Buna bir de henüz eğitime açılmamış 11 hukuk fakültesini eklediğimizde, yaklaşık 100’e yakın hukuk fakültesinin var olduğu görülmektedir. Hukuk fakülteleri sayısındaki bu hızlı ve ani artış, zaten yetersiz olan öğretim üyesi sayısını daha da yetersiz hale getirmektedir.

Özellikle vakıf üniversitelerinin cazip ücret politikası ve sundukları bazı olanaklarla, devlet üniversitelerindeki nitelikli öğretim üyelerini kendi kadrolarına dahil etmeleri, köklü geleneğe ve geniş akademik kadroya sahip hukuk fakültelerindeki eğitimin niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir.²⁷ Gerçekten, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Marmara Üniversitesi Hukuk

25 - Alper Uyumaz ve Kemal Erdoğan, “Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi ve Hukuk Klinikleri”, AÜHF, Cilt 64, Sayı 2, 2015, s. 497.

26 - Öneriler için bkz. Sait Güran, “Öğretim Yöntemi, Öğrenciler, Ders Programı, Öğretimi Verenler, Yönetim”, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, TBB Yayınları, Ankara 2004, s. 91; Arzu Oğuz, “Hukuk Eğitiminde Son Gelişmeler ve Karşılaştırmalı Hukukun Hukuk Eğitimindeki Rolü”, AÜHF Dergisi, Cilt 52, Sayı 4, Ankara, 2003, s. 26; Öztoprak-Sağır, s. 57; Dinçer, s. 86-87; Uygun, s. 362-364.

27 - Uygun, s. 385.

Fakültesi gibi güçlü akademik kadrolara sahip olan fakültelerin bu gelişmeden olumsuz yönde etkilendikleri bilinmektedir.

Vakıf üniversitelerine ve Kıbrıs’taki üniversitelere bağlı olarak açılan hukuk fakültelerinin bir kısmının, kontenjanları dolduracak kadar öğrenci bulamama veya mevcut öğrencileri kaybetmeme ve elinde tutma kaygısıyla eğitim yaptıklarını söylemek mümkündür. Bu fakülteler, sadece ekonomik getirisi düşünülerek kurulan fakülteler olduklarından, fakültelere kayıtlarına yaptıran ve kayıt ücretlerini ödeyen her öğrenciye diploma verme eğilimi içerisine girmektedirler. Eski ve kökleşmiş devlet üniversitelerine bağlı hukuk fakültelerinde dahi hukuk eğitiminin yetersiz ve problemlili olduğu dikkate alındığında, vakıf üniversitelerinin -birkaç istisna dışına- önemli bir kısmında, bu yetersizliğin ve problemlerin çok daha fazla olacağı açıktır.

Öte yandan, hiçbir altyapıya sahip olmadan taşradaki devlet üniversitelerine bağlı olarak kurulan hukuk fakülteleri, başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Bu fakültelerdeki sorunlar, vakıf üniversitelerine bağlı hukuk fakültelerinde yaşanan sorunlardan çok daha fazladır. Vakıf üniversitelerinin hemen tümü büyük illerde kuruldukları için, bu illerdeki devlet üniversitelerinden öğretim üyesi temin etmenleri veya bir şekilde öğretim üyesi açığının kapatılabilmeleri mümkün olabilmektedir. Oysa bu imkân, taşrada kurulan yeni fakülteleri için bulunmamaktadır. Taşradaki yeni hukuk fakültelerinin sorunları sadece öğretim üyesi açığıyla da sınırlı değildir. Hukuk eğitimi için elverişli fakülte binalarının olmadığı, öğrencilerin araştırma yapacakları ve ders çalışabilecekleri kütüphanelerin bulunmadığı, sosyal mekânların sınırlı olduğu, bilimsel ve kültürel etkinliklerin hemen hemen hiç yapılmadığı bu yeni kurulan hukuk fakültelerinden nitelikli bir eğitim gerçekleştirilmesini beklemek mümkün değildir.

Bütün bu sebeplerle, maliyetleri düşük, prestijleri ise yüksek olduğu için hemen her üniversite tarafından herhangi bir kriter olmaksızın hukuk fakültesi açma uygulamasına son verilmeli ve hukuk fakültelerinin açılması nesnel kriterlere (öğretim üyesi sayısı ve fiziki koşullar gibi) bağlanmalıdır.

D. ÖĞRENCİ KONTENJANLARININ YÜKSEKLİĞİ

Hukuk fakültelerinin sayısının arttırılmasının yanı sıra öğrenci kontenjanlarının attırılması da hukuk eğitiminde ciddi bir problem teşkil etmektedir. 2008-2009 ile 2010-2011 öğretim yıllarında hukuk fakültelerinin öğrenci kontenjanları, hukuk fakültesine giriş puanları, mevcut öğrenci ve öğretim üyeleri ve mezun verdikleri öğrenci sayısı üzerinden hukuk eğitiminin eksikliklerini ortaya koymak amacıyla yapılan bir çalışmada, hukuk fakültelerinin öğrenci kontenjanlarının çok yüksek olduğu tespitine yer verilmiştir.²⁸ Geçen on yıl içerisinde bu çalışmada ortaya konulan verilerin çok fazla bir değişiklik göstermediğini, yeni hukuk fakültelerinin açılması, daha önce açılmış olan fakültelerin öğrenci kontenjanlarında bir düşüşe yol açmadığını söylemek mümkündür.

Hukuk fakültelerinin maliyetinin düşük olması ve öğrenciler tarafından en fazla tercih edilen fakültelerden biri olması nedeniyle, üniversiteler, fiziki koşullarını ve öğretim elemanı sayısını dikkate almaksızın öğrenci kontenjanlarını yüksek olarak belirlemektedirler. Öğrenci kontenjanlarının yüksek tutulması, birçok üniversitenin mevcut haliyle dahi yetersiz olan öğretim elemanı sayısı ile fiziki imkânlarını daha da yetersiz hale getirmektedir.

Hukuk fakültelerinin birçoğunda öğrenci sayısına yetecek oturma yerleri bulunmamaktadır. Öyle ki, öğrencilerin tümünün fakülteye devam etmek istemeleri halinde oturacak yer bulmada ciddi sıkıntılar yaşanacaktır. Derslerin anlatım yöntemiyle işlenmesi halinde dahi sorun yaşanırken, aktif eğitim yönteminin uygulanmaya kalkışılması halinde sorun daha da büyüyecek, hatta bu yöntemle eğitim yapmak imkânsız hale gelecektir. Nitekim bu imkânsızlık nedeniyledir ki, birçok hukuk fakültesi -istemesine rağmen- aktif eğitim yöntemine geçememektedir. Bu bağlamda, öğrenci kontenjanlarının yüksekliği, anlatım yöntemiyle dahi sağlıklı bir eğitime engel olduğu gibi, yeni geliştirilen eğitim yöntemlerinin uygulanmasına da engel teşkil etmektedir.

Hukuk fakültelerindeki öğrenci sayısının fazlalığının hukuk eğitiminde yarattığı olumsuzluğu giderebilmek için, tıpkı hukuk fakültesi açılmasında olduğu gibi, öğrenci kontenjanlarının belirlenmesinde de öğre-

28 - Fahrettin Demirbağ ve Hasan Çiftçi, Türkiye’de Hukuk Fakülteleri ve Hukuk Eğitimi, TBB Dergisi, Sayı 91, 2010, s. 257-290.

tim üyesi sayısı ve fiziki koşullar gibi objektif kriterler belirlenmelidir. Ayrıca, hukuk fakültelerinde dışarıdan (ekstern) eğitim ve ikinci eğitim uygulamalarına da yer verilmemelidir.

E. ÖĞRETİM ELEMANI SAYISININ YETERSİZLİĞİ

Hukuk eğitiminin en önemli sorunlarından biri de, eğitim ve araştırma faaliyetlerini yürüten yeterli sayıda öğretim üyesine sahip olunmamasıdır. Bazı fakültelerde, öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının çok yüksek olduğu bilinmektedir.²⁹ Bu denli az sayıdaki öğretim üyesine rağmen her geçen gün yeni bir hukuk fakültesinin açılması işi iyice içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Bu durumun, eğitimin kalitesini olumsuz yönde etkilediği çok açıktır. Kaldı ki, tek başına öğretim üyesi sayısının yeterli olması da her zaman için nitelikli bir hukuk eğitiminin güvencesi olmamaktadır³⁰. Son yıllarda, özellikle mevcut iktidarın her alanda olduğu gibi yükseköğretim alanında da izlediği “nitelik karşıtlığı” üzerine kurulu politikaların, öğretim elemanı kalitesinde de bir düşüşe yol açtığı bilinmektedir.

Öte yandan, dersleri yürütmekle sorumlu olan öğretim üyelerinin bir kısmının tam zamanlı olarak görev yapmaması da, üzerinde düşünülmesi gereken sorunlardan biridir. Esas itibarıyla, öğretim üyelerinin danışmanlık veya serbest avukatlık yapmaları, uygulamada yaşanan sorunları ve gelişmeleri takip edebilmeleri açısından yararlı olduğu ileri sürülebilir. Ancak, öğretim üyelerinin daha fazla kazanç elde etmek amacıyla fakülte dışında çalışmaları, akademik çalışmalarına engel olabileceği gibi, akademik saygınlığını da tartışılır hale getirebilir.³¹ Öğretim üyelerinin tam zamanlı olarak görev yapmalarını temin edebilmek için, ekonomik durumlarının iyileştirilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır.

Öğretim elemanı eksikliğini gidermeye yönelik olarak, norm kadro uygulamasının kaldırılarak, doktora bitirmiş ya da doçentlik sınavında başarılı olmuş ancak kadro bekleyen öğretim elemanlarının kadrolarının verilmesi ve yeterli sayıda araştırma görevlisi alınması yoluna gidilmelidir. Ayrıca, öğretim üyesi ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla, farklı üniversitelerin bir araya gelerek ortak yüksek lisans ve doktora programlarının açılması düşünülmelidir.

F. EĞİTİM PROGRAMLARININ ESKİMiŞLİĞİ

Türkiye’deki hukuk fakültelerinin ders programlarının genellikle tek tip olduğu ve bu programların çok ciddi bir değişime uğramadan uzunca bir süredir uygulandığı bilinmektedir. Bu programların ortak özellikleri; temel hukuk derslerine fazlasıyla yer verilmesi, seçimlik derslere yeterince yer verilmemesi ve/veya gereken değer verilmemesi, hukukçu kimliğinin oluşmasını sağlayacak derslerin yetersiz olması, derslerin özel hukuk ağırlıklı olması ve sadece mezuniyet sonrası sınavlardaki başarıyı gözetmesidir.³² Bu ortak özelliklere sahip tek tip program uygulamasından vazgeçilmeli ve her hukuk fakültesi, birkaç temel hukuk dersi dışında farklı programlar uygulayabilmeli, yani esnek program uygulamasına geçebilmelidir.³³

Hukuku eğitime dair ders programları hazırlanırken üç temel amaç gözetilmelidir. Bunlardan birincisi, ders programlarının uzmanlaşmaya imkân sağlayacak bir nitelikte olmasıdır. Diğer meslek gruplarında olduğu gibi, hukukta da uzmanlık alanlarının var olduğu ve bu uzmanlık alanlarına ilişkin lisans sonrası öğretimin hiç olmadığı ya da yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, hukukta uzmanlaşma açığının kapatılabilmesi için, ders programlarının buna göre hazırlanması gerekir.³⁴

Hukukta uzmanlaşma ihtiyacı iki şekilde karşılanabilir. Birincisi, eğitim süresini ikiye ayırıp ilk kısmında temel hukuk bilgisi ile sosyal bilimlere ağırlıklı derslere, ikinci kısmında ise öğrencilerin uzmanlaşmak istediği alanla ilgili derslere yer verilmesidir. İkincisi ise, lisans eğitimi boyunca seçimlik derslerin çeşidi-

29 - Demirbağ ve Çiftçi, s. 275-278.

30 - Öztoprak-Sağır, s. 56.

31 - Aşçıoğlu, s. 95.

32 - Öztoprak-Sağır, s. 53.

33 - Güran, s.90.

34 - Uygun, s. 368.

nin ve sayısının artırılmasıdır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bugünkü uygulama biçimiyle seçimlik derslere gereken değer verilmediği ve bu nedenle işlevsiz olduğu için, öncelikle seçimlik derslerin uygulama şeklinin değiştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda seçimlik derslere de zorunlu dersler gibi önem verilmeli ve seçimlik dersler ile zorunlu dersler arasında, içerik, süre, işleme biçimi ve sınav sorunluluğu bakımından herhangi bir fark yaratılmamalıdır.³⁵

Ders programı hazırlanırken gözetenilmesi gereken ikinci amaç, öğrencilerin bir hukuk teknisyeni olarak değil, hukuk formasyonuna sahip gerçek anlamda birer hukukçu olarak yetişmelerini sağlayacak derslere programlarda yer vermek olmalıdır. İyi bir hukukçu olmanın her şeyden önce iyi bir sosyal bilimci olmaktan geçtiğini dikkate alarak, programda önemli ölçüde diğer sosyal bilimlere ait derslere (felsefe, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, uygarlık tarihi, düşünce tarihi, siyasi tarih, siyaset bilimi, siyaset felsefesi, edebiyat vb.) yer verilmelidir. Bu dersler sayesinde hukuk eğitimi mekanik bir süreç olmaktan çıkarılabilir. Zira bu dersler, iyi bir hukukçuda bulunması gereken hukuki yorum ve değerlendirme yeteneğinin gelişmesine katkıda bulunacağı gibi, aynı zamanda öğrencilerin, hukukun köksüz bir üst yapı kurumu olmadığını kavramalarını da sağlayacaktır.³⁶

Üçüncü amaç ise, öğrencilerin mezun olduktan sonra mesleklerini yerine getirirken öğreneceği konulara dair derslere değil, bundan ziyade, mezuniyet sonrasında mesleklerini icra ederken ihtiyaç duyacakları becerileri kazandırmaya yönelik derslere yer vermek olmalıdır. Bu beceriler; hukuki problemi doğru anlama, hukuki analiz ve muhakeme yapabilme, kurallara ve kavramlara ulaşabilme, maddi vakıalara ilişkin elde ettiği bilgiyi değerlendirebilme, sözlü ve yazılı iletişimde bulunabilme, danışmanlık hizmet verebilme, etkili müzakere yöntemlerini kullanabilme ve alternatif uyuşmazlık çözüm yollarında etkin olabilme gibi yeteneklerdir.³⁷

Ders programlarında eksikliği hissedilen hususlardan biri de, hukukun özüne ve yöneldiği temel hedeflere yönelik derslerin yetersizliğidir. Bu açığı kapatmak amacıyla, hukuk lisans eğitimi programlarında pozitif hukukun öğretildiği derslerin yanı sıra, insani temelde bir hukukun geliştirilmesini mümkün kılacak evrensel hukuki ve siyasi ilkeler ile değerlerin öğretildiği derslere yoğun olarak yer verilmelidir. Bu derslerin yanı sıra, temel hukuk alanına ilişkin verilen derslerde de, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, insan haklarının korunması, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi evrensel ilke ve değerlere değinilmeli, bunların önem ve değerine her vesilede vurgu yapılmalıdır.³⁸

Ders programlarına ilişkin sorunlu olan bir başka husus, ders sayısının ve ders saatlerinin gereğinden fazla oluşudur. Lise öğrenimi boyunca bir yandan okul derslerine çalışan, diğer yandan da üniversite sınavlarına yüksek bir performans göstererek hazırlanan ve bu yoğun çalışma temposu içerisinde her türlü kültürel ve toplumsal aktivitelerden uzak kalan öğrenciler, hukuk lisans eğitimine başlar başlamaz, yaşam biçimlerinde herhangi bir değişiklik yapmadan, aynı tempoyla tekrar çalışmak ve aynı yaşam biçimini devam ettirmek zorunda bırakılmaktadırlar. Haftada yaklaşık otuz saati bulan ve ağırlıklı olarak anlatım yöntemiyle işlenen sıkıcı derslerle baş başa bırakılan hukuk öğrencileri, kendilerine vakit ayıramamalarına bağlı olarak sosyal ve kültürel gelişimlerini sağlayamamakta,³⁹ hukukun üretildiği ve tüketildiği toplumsal mekâna yabancılaşmaktadır.

Hâkimlik, savcılık ve avukatlık mesleklerini icra edenlerin önemli bir kısmında gözlemlenen sosyal ilişki ve genel kültür eksikliğinin en önemli nedenlerinden biri, hukuk eğitiminin öğrencilere göz açtırmayan yoğunluğudur. Siyasal bilgiler öğrencileriyle hukuk öğrencileri arasında görülen sosyal ilişki ve kültür farkı, bu tespiti doğrular niteliktedir.⁴⁰ Hukuk öğrencilerinin bu eksikliklerinin giderilebilmesi ve her şeyden önce sağlıklı bir insan ve iyi bir hukukçu olabilmeleri için, ders programlarındaki yoğunluk azaltılmalıdır.

35 - Uygun, s. 369.

36 - Özcan Çelibican, “Açış Konuşması”, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, (Editör, Adnan Güriz), AÜHF Yayınları, Ankara, 1993, s. 4.

37 - Duygu Hatipoğlu Aydın, “Hukuk Klinikleri: Beklentiler, Uygulamalar ve KKTC Hukuk Fakülteleri Açısından Olanaklar”, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, 2019, s. 299-300.

38 - Uygun, s. 361.

39 - Aşçıoğlu, s. 93.

40 - Aşçıoğlu, s. 94.

G. EĞİTİM METODUNDAKİ EKSİKLİKLER VE YANLIŞLIKLAR

Geçmişte bugüne hukuk fakültelerinde yürütülen dersler, -öğrenci sayısı az olan ve nitelikli öğrenci yetiştirme amacını taşıyan birkaç hukuk fakültesi dışında- genellikle anlatım (konferans) yöntemiyle işlenmektedir. Sınıfların çok kalabalık olduğu ve öğrencilerin herhangi bir ön hazırlık yapmadan katıldıkları dersler, monolog şeklinde yürütülmektedir. Öyle ki, öğrenci sayısının yüksek olması ve öğrencilerin önemli bir kısmının çekingen tutumları dolayısıyla, derslerde tartışma dahi yapılmamaktadır. Öğrenciler, ortaöğretimden edindikleri alışkanlıklar nedeniyle derse katılma konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Bunun doğal sonucu olarak, dersler, öğretim üyesinin konuştuğu, öğrencilerin ise susup dinlediği ve not aldığı sıkıcı bir faaliyete dönüşmektedir.

Hukuk fakültelerinin çok önemli bir kısmında yaygın olarak uygulanan anlatım yöntemi, öğrencilerin, tartışma, sorgulama ve eleştirel düşünme yeteneklerinden yoksun olarak yetişmelerine yol açmaktadır. Ayrıca, derse aktif katılımın olmaması, öğrencilerin kendilerini ifade yeteneklerinin gelişmesine engel olmaktadır. Buna bağlı olarak da, öğrencilerde medeni cesaret yoksunluğu yaşanmaktadır.⁴¹

Anlatım yöntemi; araştırma, tartışma, eleştirel düşünme, müzakere, muhakeme ve yorumlama gibi iyi bir hukukçunun yetişmesi için vazgeçilmez olan becerilerin kazandırılmasını değil, ezberciliğe dayalı ve sınavlardan geçer not almayı hedefleyen bir yöntemdir.⁴²

Anlatım yönteminin öğrencinin başarısında temel unsur olarak ezberciliğe yol açması, bilginin; araştırılarak, tartışılarak ve müzakere edilerek elde edilmesi yerine, herhangi bir süzgeçten geçirilmeden olduğu gibi kabullenilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu yöntem, doğal olarak, düşünmeyi, sorgulamayı, yorumlamayı ve muhakeme etmeyi dışlamaktadır. Oysa hukukçu olabilmenin temel gereği, her şeyden önce yorum ve muhakeme yeteneğine sahip olmaktır.⁴³ Zira, bütün metinler gibi hukuk metinleri de yoruma açık ve muhtaçtır.

İyi bir hukukçunun önündeki hukuk metnini sağlıklı bir şekilde yorumlayabilmesi için; araştırmacı, sorgulayıcı, eleştirel düşünen, muhakeme edebilen, tartışmaya ve müzakereye açık bir kişilik sahibi olması gerekir. Bu yetilerle donatılmış bir kişilik yapısının, ezbere dayalı bir öğretim sistemiyle oluşturabilmek mümkün değildir.

Oysa, hukuk öğretimine dair gerek genel olarak AB eksenli gelişmelere ve gerekse Almanya ve İngiltere örneklerinde yaşanan değişim çabalarına bakıldığında, öğretim faaliyetlerinde anlatım yöntemine olabildiğince az yer verildiği, ezbercilikten uzak durulduğu, temel hukuk derslerine ilişkin tüm bilgilerin öğretilmediği, bunun yerine bilgiye nasıl ulaşılabileceği ve bilgiyi nasıl yorumlayabileceğinin öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Hukuk lisans öğrencilerinin söz konusu beceri ve yeteneklerle donatılabilmesi için, mevcut eğitim yönteminin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu yapılırken, anlatım yöntemini bütünüyle dışlamadan, ancak etkisini ve yoğunluğunu azaltarak, yeni eğitim yöntemlerine alan açılmalıdır. Bu bağlamda, teorik derslerin saatleri indirilerek, arta kalan saatlerde, öğrenci merkezli ve öğrencinin katılımına dayalı olan “aktif eğitim yöntemi”⁴⁴ uygulanabilir.

Problem çözmeye dayalı olan aktif eğitim yöntemi, öğrenciye, bilgiye ulaşmayı, araştırma yapmayı, analitik düşünmeyi, tartışmayı, konuşmayı, sorgulamayı ve özgür düşünmeyi öğreten bir yöntemdir. Ancak bu yöntemin başarıyla sürdürülmesi, öğrenci sayısının azlığına, öğretim elemanı sayısının yeterli olmasına, uygun bir fiziki ortamın ve yeterli bir kütüphanenin varlığına bağlıdır. Bu gereklilikler, aktif eğitim yöntemine geçilebilmesinin birer ön koşullarıdır. Bu nedenle, söz konusu eğitim yöntemini uygulamayı düşünen hukuk fakültelerinin öncelikle bu koşulları yerine getirmesi gerekmektedir.

41 - Hakan Öztürk, “Hukukçuların Eğitimi”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı 1, Nisan 2010, s. 173.

42 - Aşçıoğlu, s. 93.

43 - Uygun, s. 366.

44 - Aktif eğitim yöntemi hakkında geniş bilgi için bkz. Hakan Pekcantez, Aktif Eğitim veya Probleme Dayalı Öğrenim, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, TBB Yayınları, Ankara, 2004, s. 112-118.

Hukuk lisans eğitiminde uygulanabilecek bir başka yöntem, “hukuk klinikleri”dir. Hukuk klinikleri, klasik hukuk eğitiminin uygulamadan kopuk olmasının yarattığı ihtiyaca bir cevap olarak ortaya çıkan yeni bir eğitim yöntemidir. Bu eğitim metodunun amacı, geleneksel hukuk eğitiminin katı ve şekilci yaklaşımını ortadan kaldırıp, hukuk öğrencilerinin uygulama ile olan bağına sağlamak ve maddi gücü yetersiz olan kişilerin adalete erişimini temin etmektir.⁴⁵

Özü itibarıyla, gönüllülük esasına dayalı olarak yürütülen ve bir kamu hizmeti niteliği taşıyan hukuk kliniklerinin iki işlevi vardır. Bunlardan birincisi, hukuk eğitimi alan öğrencilerin edindikleri teorik bilgileri uygulamalı olarak ve deneyerek öğrenmelerini sağlamasıdır. İkincisi ise, ekonomik açıdan zor durumda bulunan vatandaşların adalete erişimlerine yardımcı olmasıdır.⁴⁶ Gördüğü her iki işlev açısından da önemli bir sivil kurum ve aynı zamanda bir eğitim yöntemi olan hukuk kliniklerinin hukuk fakülteleri nezdinde oluşturulmalarının ve faaliyete başlamalarının yararlı olacağı açıktır.

Özetle ifade etmek gerekirse; hukuk eğitiminde anlatım yöntemi asgariye indirilmeli ve sınırlı tutulmalıdır. Eğitim metodu, öğrenci merkezli ve öğrencilerin aktif katılımına dayalı olmalıdır. Öğrencilerin, mezuniyet sonrası icra edecekleri meslekler için gerekli olan becerilerle donatılmasına yönelik yeni yöntemler geliştirilmelidir. Bu bağlamda, aktif öğrenim sistemi yaygınlaştırılmalı, hukuk klinikleri uygulaması yaygınlaştırılmalı, öğrencilerin entelektüel seviyesini yükseltecek panel, sempozyum ve seminer gibi bilimsel faaliyetlere ağırlık verilmelidir.⁴⁷

45 - Hatipoğlu-Aydın, s. 289-291.

46 - Mustafa Sağlam, Fatma Özüdoğru ve Funda Çıray, “Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemi’ne Etkileri”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, Aralık 2011, s. 8.

47 - Şahin Akıncı, “Hukuk Eğitimi Üzerine Düşünceler”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1-2, 2001, s. 13.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçildiği günümüz dünyasında toplumsal yaşamın her alanı hızla değişiyor. Bilişim, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki baş döndürücü değişimden hukuk da nasibini alıyor. Toplumsal yapıların ve ilişki biçimlerinin değişiminde paralel olarak, hukukun işleyişi ve işlevi de değişiyor. Küresel ölçekte yaşanan bu değişimin yarattığı yeni davranış biçimleri, ilişkiler, kurallar ve kurumlar, yeni bir hukukçu tipine duyulan ihtiyacı açığa çıkarıyor.

Artık yeni dönemde, çok geniş hukuk bilgisine sahip ve mevzuatı çok iyi bilen hukukçu tipine yer yoktur. Günümüzde, geniş ve derin hukuk bilgisine sahip hukukçulardan ziyade, genel bir hukuk bilgisine sahip, farklı hukuki alanlara ve düzenlemelere uyum sağlayabilen, genelleme ve karşılaştırma yapabilen, ihtilafları çözebilen, uzlaştırma ve sulh faaliyetlerinde bulunabilen, danışmanlık yapabilen, inisiyatif kullanabilen ve iletişim kurabilen genel kültür sahibi hukukçulara ihtiyaç vardır. Hukuk eğitim programları ve yöntemleri belirlenirken hep bu ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Hukuk eğitiminde reform gerçekleştirirken, hukuk biliminin bir sosyal bilim olduğu gerçeği mutlaka dikkate alınmalıdır. Mevcut ortaöğretim sisteminden kaynaklanan eksiklikleri ve yanlışlıkları giderebilmek amacıyla, sosyal bilimlerin diğer alanlarına ilişkin gerekli bilgilerin verileceği ve kavrayışın sağlanacağı programlar hazırlanmalıdır. Ancak bu bilgiler ve kavrayış sayesinde öğrencilerin hukuku anlayıp kavrayabilmeleri, yorum ve analiz yapabilmeleri mümkün olabilir.

Öte yandan, hukukun evrensel var oluş sebebi ve yöneldiği hedef dikkate alınarak, hukuk öğrencilerini; eşitlik, özgürlük ve adalet gibi temel evrensel değerlere inanan, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne bağlı, farklı görüş ve düşüncelere saygılı bireyler olarak yetiştirmek gerekir. Bunlara ilave olarak öğrencilere; eleştirel ve analitik düşünme sorgulama, vizyon ve perspektif sahibi olma, okuma ve araştırma, sorumluluk ve kişilik sahibi olma, düşüncelerini korkmadan paylaşma ve sosyal olma gibi kişilik özellikleri kazandırılmalıdır.

Bütün bu önerileri hayata geçirmekle hukuk eğitimi sorunu büyük ölçüde çözülebilir. Hukuk eğitiminde kalitenin yükseltilmesi, temel hukuk metinlerini ve mevzuatı ezberleyen “kanun devleti” hukukçularının yerini, hukukun var oluş sebebini ve amacını sorgulayan, onun felsefesini kavrayan “hukuk devleti” hukukçularının almasına ciddi katkı sağlayacağı açıktır. Ancak, eğitim sorunun çözülmesi, hukuk ve yargı alanında yaşanan sorunların çözümü anlamına gelmemektedir. Zira, özellikle yargı alanında yaşanan sorunların, tek başına hukuk eğitimindeki sorunlara indirgenmesi yanlış bir yaklaşımdır. Böylesi bir indirgemeci yaklaşım, hukuk ve yargı sorununun yapısal karakterinin göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir.⁴⁸

Türkiye’de hukuk ve yargı sorunu, Osmanlı’dan bugüne kesintisiz bir şekilde derinleşerek devam eden bir sorun alanıdır. Türkiye’nin hukuk ve yargı sorunu, özü itibarıyla; hukuk devleti ilkesini özümsememe ve bu ilkenin bütün kural ve kurumlarını hayata geçirmeme, hukuk devleti ilkesini bir söylem olmanın ötesine taşıyamama ve bir hedef haline getiremememe sorunudur. Bu sorun, hukuku üstün kılıp, devlet ve/veya siyasi iktidarın işleyişini evrensel hukuk ilkeleri çerçevesinde düzenleme ve sınırlama hedefinin bir tarafa bırakılmasından kaynaklanan bir sorundur. Bu sorun, hukuku, iktidarların yapıp ettiklerine kılıf uydurmanın ve meşrulaştırmanın bir aracı olarak kullanılması sorunudur. Bu sorun, kuvvetler ayrılığı ilkesini hayata geçirmeme ve hukukun siyasallaştırılıp kabaca bir araç olarak kullanılma sorunudur. Bütün bunlar alt alta konulduğunda, Türkiye’nin çok derin ve yapısal bir hukuk sorununun var olduğu görülmektedir.

Tarihsel kökleri çok eskiye dayanan bu temel sorun, siyasi iktidarların özellikle son yıllardaki tutum ve davranışlarıyla daha da kökleşip kronikleşmektedir. Bu gerçeklik dikkate alındığında, hukuk eğitimindeki reform arayışlarının hukuk ve yargı sorunun çözümüne odaklanmasının ve büyük bir beklenti içerisine girilmesinin doğru olmadığını ifade etmek gerekir. Hiç şüphesiz, hukuk eğitiminde gerçekleştirilecek geniş kapsamlı bir reform, genel olarak adalet hizmetlerinin kalitesinin artmasına bir katkı sunacaktır. Ancak bu katkı, kendisini daha ziyade, siyasi iktidarların işleyişle ilgili olmayan ve siyasi içerik taşımayan konular ve davalar için geçerli olacaktır. Siyasi iktidarlarının denetimine, sınırlanmasına, özgürlüklerin korunmasına ilişkin siya-

48 - M. Şükrü Hanioglu, Eğitimde Reform “Hukuk Sorunumuz”u Çözebilir Mi?, Sabah, 16 Eylül 2018.

si nitelikli davalarda, bu katkı, hukuk metinlerini ezberleyen veya hukukun künhüne vakıf olan hukukçuların yazdıkları metinlerdeki veya kararlardaki Türkçe kalitesinin yaratacağı farkla sınırlı bir katkı olacaktır.

Bu tespitin doğruluğunu Almanya örneğine bakarak anlamak mümkündür. Özgür Berlin Üniversitesi’nde akademisyenlik yapmış olan Hubert Rottleuthner, Türkiye Barolar Birliği’nin düzenlediği “Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi” başlıklı uluslararası toplantı sunduğu tebliğinde, bu gerçeği çok çıplak bir şekilde ortaya koymuştur. Rottleuthner, hukuk eğitiminin siyasi iktidarın keyfi kullanıma karşı bir koruma sağlayıp sağlayamayacağını şu şekilde değerlendirmiştir:

“ (...) bizim bağlamamızda sorun şudur: Hukuk eğitimi, siyasal iktidarların suiistimaline karşı bir koruma sağlar mı? Almanya’nın son yüzyılda yaşadığı tecrübeye bakılırsa herhalde hayır. Nazi hukuk bilginleri, Weimar dönemi sırasında eğitilip bütün biçimsel becerileri edindiler. Ne var ki, 1933’te yargıçlar ile savcılarının çoğunluğu yeni rejimi selam ve alkışlarla karşıladı. Siyasal tercihler biçimsel engelleri kolayca yendi (...) 1945’ten sonra bir kez daha, Batı Almanya’daki eski mevkilerine iade edilen Nazi yargıçları, yeni bir rejim altında hukuki becerilerini uygulamakta sıkıntı çekmediler. Hukuk öğretiminden geçmiş kimseler birer normatif kölelik uzmanı haline gelirler; ama aynı zamanda parlak birer gerçeklerden kaçma ustasıdırılar”.⁴⁹

Rottleuthner’in değerlendirmelerine katılmamak mümkün değildir. Nihai tahlilde, yargı mensupları fanus içerisinde yaşamadıklarına ve herkes gibi onlar da siyasi baskılara çok açık olduklarına göre, hukuk tanımayan otoriter siyasi rejimlerde ve/veya baskıcı ve boğucu siyasi iklimlerde kimsenin yargıçlardan kahramanlık yapmalarını bekleme hakkı yoktur. Bu tür dönemlerde, yargı mensuplarının aldıkları hukuk eğitiminin çok fazla bir değeri ve anlamı olmaz.

Bununla birlikte, Türkiye’de hukukun üstünlüğüne dayalı çoğul ve özgürlükçü bir demokrasiye geçiş doğrultusunda güçlü bir toplumsal talebin ve siyasi iradenin ortaya çıkması halinde, bu süreci hızlandırma da ve kalıcı hale getirmede, nitelikli hukukçuların önemli bir katkısının olacağını söylemek mümkündür. Her hal-ü kârda nitelikli hukukçuların hazır hale getirilmesinin bir zararı olmayacak, tam tersine böyle bir ihtimal ortaya çıktığında, insan unsuru bakımından hazırlıklı olunacaktır.

Sonuç itibariyle, Rottleuthner’in analizinden hareketle şu söylenebilir: Türkiye’nin yapısal ve kökleşmiş hukuk ve yargı sorununun, hukuk eğitimi reformuyla çözümü mümkün değildir. Nitelikli bir hukuk eğitimi, hukuk ve yargı alanında yaşanan sorunların çözümünde gerekli bir şarttır, ancak yeterli bir şart değildir. Yeterli şart, Türkiye’nin insan haklarına, hukukun üstünlüğüne ve kuvvetler ayrılığına dayalı özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasiye dönüşmesidir.

49 - Hubert Rottleuthner, “Hukuk Eğitimi Genel Bakış”, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2004, s. 33.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yargı Reformu Stratejisi, Ankara, 2015.
- Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yargı Reformu Stratejisi, Ankara, 2019.
- Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi, Ankara, 2009.
- Akıncı Şahin, “Hukuk Eğitimi Üzerine Düşünceler”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1-2, 2001.
- Aşçıoğlu Çetin, “Yargıç Gözüyle Hukuk Öğretimi”, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, Ed.: Adnan Güriz, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1993.
- Atay Cevdet, “Hukuk Öğretimi ve Hukukçu Eğitimine Bakış Sorunları ve Çözüm Önerileri”, www.cu.edu.tr/insanlar/mceker/hukuk%20fakültesi/cevdetatay.doc . (Erişim tarihi: 15.12.2020).
- Azrak A. Ülkü, “Devlet ve Üniversite”, İdare Hukuk ve İlimleri Dergisi, 9/1-3, 1988.
- Chodosh Hiram, “Hukuk Eğitimi: Trendler, Sorunlar ve Stratejiler”, Çev.: Birol Akgün, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9/1-2, 2001.
- Çelibican Özcan, “Açış Konuşması”, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, (Editör, Adnan Güriz), AÜHF Yayınları, Ankara, 1993.
- Çiçek Cemil, Adalet Sistemi Üzerine Konuşmalar, TBMM Yayınları, Ankara, 2015.
- Demirbağ Fahrettin ve Hasan Çiftçi, Türkiye’de Hukuk Fakülteleri ve Hukuk Eğitimi, TBB Dergisi, Sayı 91, 2010.
- Diñer Güven, “Hukuk Fakültelerinde Lisans Öğretimi Hakkında Düşünceler”, Hukuk Öğretimi Sempozyumu, Ed.: Adnan Güriz, AÜHF Yayınları, Ankara, 1993.
- Güran Sait, “Öğretim Yöntemi, Öğrenciler, Ders Programı, Öğretimi Verenler, Yönetim”, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, TBB Yayınları, Ankara 2004.
- Hakan Pekkantez, Aktif Eğitim veya Probleme Dayalı Öğrenim, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, TBB Yayınları, Ankara, 2004.
- Hanioglu M. Şükrü, Eğitimde Reform “Hukuk Sorunumuz”u Çözebilir Mi?, Sabah, 16 Eylül 2018.
- Hatipoğlu-Aydın Duygu, “Hukuk Klinikleri: Beklentiler, Uygulamalar ve KKTC Hukuk Fakülteleri Açısından Olanaklar”, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, 2019.
- <https://basin.adalet.gov.tr/BOZDAG--HUKUK-EGITIMI-COK-ONEMLI-> (Erişim tarihi: 10.12.2020).
- <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turkiye-barolar-birligi-baskani-av-prof-dr-metin-feyzioglu-nun-2020-2021-adli-yil-acilis-konusmas-81414> (Erişim tarihi: 18.01.2020).
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cicek-yargida-kalite-sorunu-var-137928> (Erişim tarihi: 10.12.2020).
- <https://www.indyurk.com/node/131811/haber/adalet-bakan%C4%B1-g%C3%BCl-hukuk-fak%C3%BCltesi-tercih-ederken-kadrolara-bak%C4%B1n> (Erişim tarihi: 10.12.2020).
- <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/adalet-bakani-hukuk-sistemi-yeniden-masaya-yatirilmali-1789251> 8 Kasım 2013 (Erişim tarihi: 10.12.2020).
- <https://www.yargitay.gov.tr/documents/acilisKonusma/1997-1998.pdf> (Erişim tarihi: 18.01.2020).
- <https://www.yargitay.gov.tr/documents/acilisKonusma/2018-2019.pdf> (Erişim tarihi: 18.01.2020).
- <https://www.yargitay.gov.tr/documents/acilisKonusma/2019-2020.pdf> (Erişim tarihi: 18.01.2020).
- Oğuz Arzu, “Hukuk Eğitiminde Son Gelişmeler ve Karşılaştırmalı Hukukun Hukuk Eğitimindeki Rolü”, AÜHF Dergisi, Cilt 52, Sayı 4, Ankara, 2003.
- Özok Özdemir, 2002-2003 Yargı Yılı Açılış Konuşması, TBB Yayınları, Ankara, 2002.
- Özok Özdemir, 2005-2006 Yargı Yılı Açılış Konuşması, TBB Yayınları, Ankara, 2005.
- Özok Özdemir, 2007-2008 Yargı Yılı Açılış Konuşması, TBB Yayınları, Ankara, 2007.
- Öztoprak-Sağır Meral, Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Hukuk Eğitimi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008.
- Öztürk Hakan, “Hukukçuların Eğitimi”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı 1, Nisan 2010.
- Rottleuthner Hubert, “Hukuk Eğitimine Genel Bakış”, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2004.
- Sağlam Mustafa, Fatma Özudoğru ve Funda Çıray, “Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemi’ne Etkileri”, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, , Cilt 8, Sayı 1, Aralık 2011.
- Sirmen Lale, “Açış Konuşması”, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, TBB Yayınları, Ankara, 2004.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023) Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2018.
- Uygun Oktay, “Türkiye’de Hukuk Öğretiminin Sorunları ve Bir Öğretim Reformu Önerisi”, Cumhuriyet’in 75. Yılı Armağanı, İÜHF yayınları, İstanbul, 1999.
- Uyumaz Alper ve Kemal Erdoğan, “Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi ve Hukuk Klinikleri”, AÜHFD, Cilt 64, Sayı 2, 2015.

EXTENDED ABSTRACT

Lawyers who have completed their legal education and started their professional life play critical roles in the functioning of social, economic and political life, regardless of their duties. Considering the duties they have undertaken in the formation and implementation of positive law and in the concretization of universal values such as equality, freedom and justice through the means of law, it becomes clear how important the quality of jurists is. Legal education is of great importance in determining the qualifications of lawyers as well as other parameters. Because of this importance, a special importance is given to legal education in pluralist and liberal democracies based on the rule of law. In Turkey, despite the presence of deep problems in legal education, legal education is not given the necessary importance and it is known that no serious steps are taken to solve the problems. One of the main reasons for this negative attitude towards the problems experienced in legal education is the problematic structure of the political system that does not need qualified lawyers. Throughout history, political powers in Turkey have seen the law and legal practitioners as a hindrance to themselves. They have never accepted a management approach based on the rule of law. Political powers have been reluctant to implement a democratic political system based on human rights and the rule of law, and this approach has also shown itself in legal education.

Since the 1980s, the problems experienced in the field of legal education have been expressed by academic circles. Symposiums, panels and conferences have been held within this framework, and the findings and solution suggestions have been presented to the problems by the experts of the subject. Problems in legal education have been mentioned not only in academic circles but also in judicial circles. Especially, at the opening ceremonies of the court year held every year, the presidents of the high judiciary and Turkey Bar Association Presidents has raised current issues in legal education and presented solutions to these problems in their speeches. Moreover, the Ministers of Justice have also voiced the flaws and inaccuracies in legal education. The fact that no serious steps have been taken until today on an issue that even those in the decision-making body have complained about weakens the hopes for the solution of the problem.

Alongside the problems such as the carelessness of those who hold rulingship, it is necessary to express that the search for the solution of the problems experienced in legal education in Turkey is also problematic in general. Because, the search for the solution of the problems in the field of legal education focuses on the quantity of the problem rather than its quality. In this context, quantitative shortcomings such as the number of law faculties, the excess of student quotas and the insufficient number of faculty members are expressed and solutions limited to this framework are suggested. However, the problems in legal education arise not only from the lack of quantity, but more importantly, from the shortcomings and inaccuracies directly related to its quality. The essence of the problems in legal education is the density and content of the educational programs applied in law schools, as well as the obsolescence, uniformity and inaccuracy of the educational method.

Educational programs and educational methods applied in a very large part of law schools in Turkey are far behind of modern developments. In particular, the change and transformation triggered by the very rapid developments in information and communication technologies affects social, political and economic structures

and relationship forms. Naturally and inevitably, law is also affected by this change affecting every aspect of human life. Depending on this development, the need for a new type of lawyer arises. The new type of lawyer needed; is not a lawyer who has a very broad and detailed knowledge of every field of law and knows positive law very well, but is a type of lawyer who has a general knowledge of law, has a strong interpretation and judgment ability, can generalize and compare, can resolve legal disputes that he/she encounters, can engage in conciliation and settlement activities, and can provide counseling and establish dialogue and communication. Raising a lawyer with these qualifications requires first of all, law students to have a strong social sciences background. This requirement should definitely be taken into account when determining the law education programs and methods.

Another deficiency and mistake that draws attention in the search and efforts to solve the problems in legal education is that the problems in the field of legal education are brought to the agenda only together with the problems in the judiciary and legal education has a dominant role in solving the problems in the judicial field. This reductionist approach is deficient. Because, qualified lawyers are needed not only in the judiciary, but also in other fields where lawyers work. The error of the aforementioned approach is the belief that the problems experienced in the judiciary will be solved by realizing qualified legal education. However, a qualified legal education is one of the necessary conditions for the solution of the judicial problem, it is not a sufficient condition. Undoubtedly, if those who will work in the judiciary have a qualified legal education, the quality and efficiency in the functioning of the judiciary will increase. However, this limited contribution will not be of any use to the solution of the deep political problem in the judiciary.

Turkey’s deep political problems experienced in the judiciary come from the political system which has a historical depth and the mentality that feeds this political system. The problem of law and jurisdiction in Turkey is, in essence, the problem of not internalizing the principle of the rule of law and not accepting the registration of the state with the law. This problem is a problem arising from the abandonment of the aim of making the law superior and regulating and restricting the structure and functioning of the state within the framework of universal law principles. This problem is the problem that comes from using the law as a means of protecting the arbitrary regime of the governments and legitimizing the powers. This is the problem of using law as a crude tool for suppressing social and political opposition. When all these factors are considered together, it is seen that Turkey’s legal and structural problems are very deep.

Considering this structural problem in the field of law and judiciary, it is necessary to state that it is not right to focus on the solution of the legal and judicial problems in the search for reforms in legal education and to have great expectations in this context. Undoubtedly, a comprehensive reform that will meet expectations in legal education will contribute to the functioning of the judiciary in general. However, this contribution will apply rather to matters and cases that are not related to the control of political powers and are not of their interest, and that do not have a political content. This contribution will be very limited in cases of political nature regarding the supervision and limitation of their political powers and the protection of freedom.